

De kleine republiek

De kleine republiek

Lodewijk van Deyssel

Uitgeverij Diderot

ISBN: 9789403725796

De kleine republiek

I	7
II	11
III	13
IV	17
V	23
VI	27
VII	55
VIII	63
IX	73
X	129
XI	153
XII	177
XIII	211
XIV	229
XV	253
XVI	267
XVII	291
XVIII	317
XIX	333
XX	349
XXI	355
XXII	369

I

Mevrouw Tiessen veegde de tranen nog eens uit haar kleine oogen, groen-grijze onder het glimmend grijze haar om het voorhoofd, en waarvan het rechter door het loenen al-door uit het venstertje leek te kijken, haar linker oog naar kleine Willems gezicht, boven een stil lachen van haar dikke licht-roode wangen, om zijn opwindung te bedaren. Haar man stond al overeind, het hoofd een beetje schuin neêrreikend, met opgetrokken aandachtig-haastige oogen door het open portierraampje kijkend, onder de lage bloembeschilderde zoldering, waar, midden-in, het lichtje voor de tunnels nachtelijk geel bibberde in den rood-groenen dag van het compartiment. Hij ging iets vooruit om nog beter te zien, zijn rechter hand aan den ijzeren stang van het bagagenetwerk; bijongeluk stootte zijn voet tegen Anton z'n voet. Anton keek uit het venstertje waar hij aan zat, en trok nu zijn been zachtjes te-rug. Ina, die tegenover Anton zat en achteruit-reed, vroeg hem of ze er wezelijk al waren. En hij zei. met zijn knikje van jongmensch, die graag voor zeer bereisd en zeer op de hoogte wordt gehouden en die daarbij de melankolie van dit oogenblik voelde, dat ja, dat zij er al waren. Maar Mietje, de kindermeid, die náast Willem zat, trok zijn boord recht, die scheef was gegaan van zijn met snelle hoofdrukken links en rechts uit de raampjes kijken. In haar dik-kleine gezicht van koolige en rapige kleuren piesten de groene oogjes kleine traantjes uit, en met haar groote duffe samengepakte vergrijsde en kleverigwitte zakdoek streek zij door Willems oogen, want zij wilde zich, in haar eigen droefheid, verbeelden dat Willem óók huilde, al wás 't niet zoo.

De gil van de lokomotief krijschte langs de venstertjes. Meneer Tiessen zag om naar zijn vrouw, de hand nog aan den stang. Mevrouw keek in nat grijs-groen loenen in dubbele schuinte naar hem op, vragend zonder geluid.

- Ja, zei meneer, 't is Pépinster.

En met-een draaide hij zich geheel tot het netwerk boven Anton, nam er met zijn rechter arm in twee trekkingen een bruin handkoffertje uit en zette dit op het vloertje, naast Inaas beenen.

Anton stond op, op zijn teenen naar-boven, de twee handen van-boven aan het portier-raampje om het in de hoogte te trekken en dan neêr. Mevrouw Tiessen nam Willem, haar twee armen aan zijn rechter arm, naar zich toe, liet toen zijn arm los, breidde haar armen uit, in weeke ronding om zijn lichaampje, haar linker hand tegen zijn rug, haar rechter op zijn linker schouder. Zij was erg aangedaan en zoende hem, flink-fatsoenlijk, degelijk-moederlijk, in harde luide knuffelzoenen, zijn linker wang, zijn rechter wang, zoenen waarbij zij haar gezicht aan het zijne klemde, haar neus half op-zij, en begon met klein-snelle zuigjes achter mekaâr, en eindigde met luid losklinkende klapzoenen, ook twee op zijn voorhoofd, haar hand zijn haar aayend. Ina was schuin gaan leunen over de leêge plaats naast haar heen, haar elleboog zettend op den trijpen wagonarm, haar beurt afwachtend, bleek kijkend naar Willem, ernstig en lief. Mietje had haar hand al aan zijn kiel om hem naar zich toe te trekken, een trilling om haar breede lippen, haar bovenlijf naar hem heen stootend en te-rug, ongeduldig. Anton stond met zijn rug naar het open-gekrege raampje in den verlangzamenden trein, kijkend naar het afscheid-nemen. En Meneer, zich bukkend en heffend, korte kijkjes gooyend in het netwerk en onder-aan de fauteuilruggen, zeide tweemaal: ‘Zijn paraplu, waar is zijn paraplu?’

- Och, die zal-i toch niet noodig hebben, zei Anton, daar doen ze daar niet ân.

- Ja maar, zei mevrouw, half uit haar huilende omhelzing, 't is toch altijd goed as-i d'r een heeft, kijk jij 'es, Mietje.

En zij ging weêr door, en fluisterde uit haar heeten mond aan Willems oor: ‘Zal-je goed oppasse? Beloof je 'n 'et me? En iedere maand biechte, hoor, en ons veel schrijve... Zal-je alles nou wezelijk doen, braaf zijn, gehoorzaam, zal-je?... Hoû-je goed, hoor, jongetje, je mot denke, dat we toch altijd eve-veel van je blijve houe, al zijn we niet bij je, hoor! En in de vakantie zien we mekaâr terug, och, de tijd gaat gauwer om as je denkt. Ik zal veel voor je bidde, hoor, jongen, hoû-je goed’. En na een laatste klapzoen, vast en hecht gedrukt op ieder van zijn weeke jongetjeswangen, waaronder zij zijn lijf aan haar hartekant opduwde, liet zij hem gaan tusschen Inaas van-één-opkomende

armen, en bleef tegen hem kijken, zijn haarhoofd, zijn boordje, zijn kieltsjes rug, zijn kortebroek, zijn bruine kousen, hij, met de in- en uitkreukelende kleêren wankelend en zwenkend aan Inaas schouders. Na zijn moeders gevilde-kip-huid voelden zijn zoenens droogen lippen Inaas bloembladig-zachte wangen fijn aan. Hij zoende vlak bij haar ooren, in zijn hoogkoortsende verwarring-verdriet niet lettend waar zijn zoenen zich losdrukten; hij rook haar even-geparfumeerdheid; zij kon niet velen, toen tweemaal, als een schot in haar hoofd, zijn zoenen te dicht bij haar gehoor openbraken, en tweemaal rukte haar hoofd effetjes-wech; zij bleven hoofd aan hoofd tot de trein stilhield heelemaal, zij beginnend met enkele fijne zoentjes van het flets-vellige hevigeenige onderhoofd, en toen haar gezicht aan het zijne houdend zonder te zoenen, haar handen om zijn achter-hoofd, en haar tranen over zijn korte wangen, in haar mond het krampend verdriet, onder het bovenhoofd, waar het stuk geluk, dat zijn dicht-bij-haar-zijn in haar maakte, zich zag dood-gaan.

Het portier stond al open en er was bijna geen tijd meer voor Mietje. Meneer zoende mevrouw op haar kin, met zijn opene grijszwarte overjas voorover haar gebogen.

- Pas op dat jij ook geen ongeluk krijgt, zei zijn vrouw nog, in een behoefte om naar alle kanten bezorgd te zijn, zij keek langs de overjas al-door voor 't laatst tegen Willem, die door Mietje in smakelijke, happende zoenen werd beplekt met natte wangenkringetjes; Mietje zei: 'krijg ik ook een brief van je?' Meneers bovenlijf boog voorover Ina, Ina keek naar Willem. Meneers bovenlijf boog voorover Anton, die naar de perrondames keek. Meneer zei: 'kom nu, het is tijd'. Willem, van Mietje los, werd door mevrouw aangehouden, die zwijg-zoende. Meneer, met een achternagesleep van zijn overjas op de treden, was met zijn romp in de portieropening, toen, dieper, de beenen op den grond, buiten, uitgebuitend uit de afscheidsstuip in het binnen. Willem, de linker hand achter zijn rug door Inaas handen gegrepen, de rechter in Antons rechter, die hem zoende, breed en kort van-onder zijn opwippende snor. 'Hou je goed en niet te veel kabriolen maken, hoor', zei Anton, in een lippelach. Willem, met een losgelaat der handen, uit, en af tot het perron, laag en klein,

voorbij meneers reikenden arm, want hij was groot-genoeg om alleen van den trein te klimmen. En nu dadelijk de oogen, kijkend uit de vier blijvers, hoofd aan hoofd aan de opening. Het portier dicht, de oogen, in een breede rij, verdofd achter de glazen, hun verdriet uitstarend in het laatste afscheid. Het treingegrien gillend galmend, de hoofden aan 't verroeren, knikkend van goeye-moed-houën en tot weêrziens, de rompen reikend, den laatsten blik willend hebben, de witte zakdoek-proppen op en neêrgaand en het geheel ongauw voortschuivend, gauwer, gauwer, de laatste afglazing van hoofdschijnen in de zwarte schuinte, en weg de trein met zijn plat zwart achterste, verder weg, verder weg. Meneer Tiessen met Willem, los, want hij was groot-genoeg om los te loopen, in de wachtkamer.

II

Dicht bij Aken, aan het station Grabenrach, kwam meneer Tiessen met Willem weêr den trein uit. Zij gingen het dorp door met een blauwen duitschen jongen voor den weg en het koffertje, en den berg op, het pensionaat was óp den berg. Zij gingen eerst sprakeloos, de vader hoog en breed boven het van de buik tot den grond recht afgelijnd driehoek-stappen van zijn lange broekspijpen als een al-door omgezette passer, het zoontje met telkens twee stapjes naast den éene van den vader, in een wel haast huppelend pogen tot bijhouden der kleine kuitén, waarover de korte broek bij elke vooruitknieëing als een luifel stond, de twee mijmergezichten naar den grond, de vader niets ziende, weg in bedenkingen der zoo-met-een-gesprekken, het zoontje ziende het wapper-wemelend verschieten van stukken grond en horizont, vijandignieuw, als een akelig-spottend gebaren van de vreemde toekomst daarachter, geweldig-bangelijk. De duitsche jongen, voor hen uit, achter hen aan, floot luid, bedeesd onder onverschillig, naast hen, floot sis-stil, bedeesd.

Uit den ernst van 's vaders bleek overwegend gezicht kwamen nu de woorden, zacht, goedig, vermanend, aanbevelend: 't Is nú wel naar voor je, maar je mot denke, dat duurt niet lang. Je zal wel gauw gewend zijn en dan zal je 'es zien hoe plezierig of 'et 'r is. Weet je wat je maar mot denke, dat Herman en Anton d'r ook zijn geweest en dat die ook gauw gewend zijn. Je went wezelijk gauwer as je denkt. Herinner je maar van je vroegere scholen. Dat was ook in 't begin heel naar, natuurluk, ik begriip 'et heel goed, maar hoe gauw voelde je d'r je niet thuis! En je zal 'es zien hoe prettig of dat is, met al die jonges te zijn. En de heeren, dat zijn ook heele goeye mense, die alles doen voor je eige best-wil. Ik wed dat, as je met de vakan-tie thuis komt, je d'r heel graag weer na toe gaat'.

Willems gezicht schuinde naar den vader op van naast 's vaders elleboog: 'ja, vader, dat sâ wel', maar hij meende er niets van.

Hij was niet gemeenzaam met zijn vader, kende hem niet als iemand om rond-uit tegen te spreken, zoo als tegen de jongens, hij had hem altijd bij zich gezien als een vreemden langen man,

streng en hoog, over hem heen. En nu óók weêr: nee, 'et wás niet 'et zelfde as met de schole in de stad, want die ware in Amsterdam, dat was heel iets anders, en iedere middag kwam-i thuis en in Amsterdam had-i al z'n vrinde. En nou ware ze allemaal weg, daar-ginter gebleeve, en in dit rare land kon 'et alleen naar voor hem zijn. Zijn beenen knikten bijna in mekaâr, naar den grond, hij had een leegte in zijn kuit, een onhongerige krimping van zijn maag naar zijn keel. In geen veertien dagen, sinds ze op-reis waren, was hij met iets anders geweest als met groote-menschen, die hij maar zag tot aan hun horlogeketting, geen-een jongen om tegen te spréken van hoofd tot hoofd. En die vreemde jonges van hier vond hij nóg akeliger, want die kende hij niet-eens.

En de vader sprak weêr: 'moeder heeft óók gevraagd of ik je op je hart zou drukke, van je toch vooral elke week te verschoone, zij heeft 'et je al gezeid, maar ik moest 'et je nog 'es zegge, want nu je in die dinge zoo'n beetje voor je zelf zal moete zorregge kon je dat wel 'es vergeete,... en je maar goed wassche en maar niet bang zijn as de andere je misschien een beetje plaage, en as je ziek word, of ongesteld bedoel ik, dan maar dadelijk 'et teege de heere zegge, en as 'et erger wordt dadelijk laate schrijve, dan komme wij over, Anton of ik'. En Willem: 'ja vader'. De twee gezichten naar den grond, sprakeloos, al bij de muur.

III

De muur laag, vaal, lang, op een steil hellinkje in de hoge schuinte, was vast, in een scherpe hoek, aan een zuider muur, waar zij áan kwamen en langs gingen tusschen rillig-sombere zwart-geele boomenherfst. Een woelig gejoel joeg onzichtbaar, niet ver, vreemd veel in de lucht, ver achter de muur. De mond van den vader: 'hoor je wel, daar zijn ze zeker al aan 't speele, hoor je wel hoe vroolijk of 'et daar is'.

En Willem: 'ja vader'. Willems lijfbeefde nu, om een erg hartkloppen heen. Aan de hoek van de muur keerden zij naast de derde muur, lang, laag, vaal, rechts-om, westwaarts. Vóor hen een breede weg naar een hoge groote muur met bruin-bedeurde poorten in het breede dicht-bij-verschiet. En Willem voelde zich nóg krimpen, heel klein boven den platten grond. Rechts boven-achter de muur was de lage krampend rankende kort breed gelijfde uitvruchting van een boomgaard. De poorten door, voor en langs een beboomd grasperk rechts, links een laag lang grijs gebouw met van-boven-ovale kerkvensters, maar vóor hen, achter het grasperk overal en meer rechts en veel meer links, de kletterend wittig doorvensterde zwaar en hard opmurende gebouwen, rechts nieuwer en grijsrood, links ouder en stil donker paarschig, samenhuizend aan de kerkgevel in 't midden, versleten, gelapt oud-grijs óp naar den water-rooyen Oktoberhemel met den zwart-gespitsten toren, oud flets groen doordeurd boven op de doorgrasd-bestraatsteende rondstoep. Een grijs-bruine dikke voordeur achteronder dikke steenen balkonkolommetjes ging naar binnen en op-zij, meneer Tiessen en Willem achter hem aan, Willem met zich klampende blikken aan 's vaders rug en als opgelicht van benauwdheid in de gladde steenen donkering van het portaal waarin zware bruine eeretrappen hoog en breed stonden opgekast. Aan de voordeurkruk stond een dik-breed mannetje, met dikken kop en groot voorhoofd, vastgehand. Willem beloende het mannetje, die boven hem weg sprak aan den vader, en hij dacht dat dat wel een van de meesters zou zijn. Het mannetje ging de trappetreden op, langzaam, waardig-gematigd

in trouw plicht, meneer Tiessen fooide, uit zijn slappe beurs dicht-bij de bij ziende oogen, den duitschen jongen, die het bruine handkoffertje op een zwarte kist in een stapeling van koffers en waschmanden zette. Toen, in een aftrappelingstrappen-gekraak en een nieuwheids-wind van aankomende gewichtige beweging, groot en breed en hoog en zwaar van machtige zwartheid, de direkteur van het gesticht, een glinsterglimmend hoofd met een wijden energischen voorhoofdschedel van levensmoed en krachtig-een-gesticht-beheeren opglooyend naar een zwart krulkuifje, als een soldatenpluimpje wapperig liggend boven-op dit leven van ijverkracht en altijd-door-indrukmaking, en dit hoofd op den zwaar zwarten stal in den priestertoog tot aan den grond, zwart de breed-glooyende rug, zwart de breede borst, en in 't midden de zestig kleine toogknoopjes, als een gebroken rozenkrans af naar de onderste tooghelft, die als en lager dan een zwarte vrouwen-onderrok tot op de voeten in zwart glimmende bestaal-gespte schoenen hing; en in dit hoofd boven den zwarterig gladgeschoren kin, die als een in beenderen gehouwen wil één gestampte stomp-vooruit was van het bovenhoofd tot het boordje en waar de neus effen knollig recht in stond en de forsich gelipte mond ingescheurd in lag, de oogen groot, dik, vet-bollig en levend bruin, met een tartings-glans van beheerscht vleeschleven, waarin samenkwamen de zegevierende voorhoofdsglans en alle de dikke tanden sappig wit en wolvig zichtbaar. En hij was van een hoog-verstandige goedmoedigheid, de boersche wangen, maar met de politoerige huidglans van een fijn-beschaafd man, opzettend bij het welkom-lachen van den mond, de boersche behaarde handen, maar met de neergedrukte nagelvelletjes en glad-witte nagelhoofdjes van een wetende-te-leven-stedeling naar voren gevoerd in het zacht-brede armreiken, in een getemperde drukte der vingers van vertrouwen-gevend en vaderlijk-hartlijk hand-drukken. En hij lachte, lachte, log-even schuin-buigend naar Willem, de dikke handen over mekaâr wrijvend, staand, alsof hij tot een korte vrouw stond, zich aangenaammakend in een goedertierenheid vol beschermingsbelofte, en het gezicht lachte van vriendschapsglansjes en ontvangstliefheid van voornaam mensch tot voornaam mensch bij het weer romp-rechtop-heffen,

het heele gezicht hoffelijke minzaamheid vleezend tot 's vaders gezicht. Hij noodde hen boven, op zijn kamers, vroeg van rijtuig aan station, verontschuldigde. En eerst de vader, toen hij naast Willem, zwijgend óp over de bruine trappenbreedte, en hij sprekend, schuin omlaag tot het norsch-droeve jongenshoofd met de stugge haren.

De drie kwamen op in het groote bovenportaal tusschen de bruine breed-gaanderijge trapkastleuning, de hoofden, de rompen, de beenen, opbollend tusschen-in de bevloering, eindelijk staand in het portaal. Tegen drie witte muren aan hingen, al tijd en van dooden ernst, de doode-directeuren-portretten, de rose-grijze vleeschkoppen boven de zwarte priesterrompen, de vierde muur was de balkondeur tusschen twee ramen, in zwaar-bruine bepostingen. In de achtermuur een bruine deur tusschen de bruine lambrizeering, en rechts in de hoek bij het venster een deur naast de portretten en links in de hoek een deur bruin met tierlantijnende bruin houten bebloeming. En, achter de deur links, in de direktors-zitkamer, het Ontvangen, maar inniger, verder, in een haast van hoogere voorkomenheid, plaatsen-aanbieding en dadelijk spreken van wijn en dineeren. Op de diepe kanapee, voor haar hoog-rechte leuning, de magere vader en naast hem het zoontje, heel van-voren, want hij was groot-genoech om zijn voeten op den grond te houden, en bedremmeld loenden zijn oogen naar het bibliotheek-rek rechts en de strenge hooge stoelleuning en het groene tafelkleed onder kranten en boeken, en de bangheid en wrevel om de vernedering van het een-kind-zijn bij-tusschen groote-menschen die doen alsof het er niet is, zoo als die van vertoeven in een geleerde en stijlig strenge oome- en tantes-woning in Amsterdam in hem was gebleven, bewoog duister in hem op met een verwondering over het hier in dit vreemde land trugvinden der onhartelijke kamer aspekten van oome- en tantes bruine huis. De magere vader en de kleine zoon stil, maar de Ontvangst, schreeuwerig-hartelijk-grensbewonerig verwellevend door steedsch-fijn-beschaafd, hevig in den direktor, heen en weergaand in de kamer daarachter, peinzend en érnstig-méénend-minzaam, de eene vuist op de middentafel, de gasten bevragend, en weg en wéeraan, blad, flesch, glaasjes

voor den romp, opruimend, neerzettend, gaand in een richting maar zich bezinnend, bedenkend stil onder de onziende oogen en draayend op de hielen te-rug, weg naar ergens anders.

Samen alleen, voor nog maar heel even, de vader tot het treurende zoontje van goeye-moed-houën, de direkteur een aangenaam, lief, goedaardig mensch. 'Je mot maar denken, ze meenen het hier allemaal heel goed met je en ze willen niks as wat voor jou het best is'.

De portaal-deur kierde en stootte binnen en, log, koeyig, moederig, de provisor, met, in een vierkant zwart-grijs, laag-bekrulhaard hoofd, grijs-blauwe oogen in een grijs gezicht, met dunne lippen en een uitgezakte onderkin. Hij logbuikte aan, begroetend, bewelkomend, als niet de voornaamste maar toch nog een voornaam verwelkomer, belangstellend met een kleine stem, pieperig, lijzig, bijna-scheurend, na de hard-zware direkteursstem. Hij zat aan de kanapeetafel en, tot meneer Tiessen vragend over Willem in schalksche, door Willem gehoord moetende worden toespelingen op zijn mogelijke ondeugendheid, schuin, vlak bij Willem aangebogen, met de warme tabaksreuk van zijn adem en de koude tabaksreuk van zijn toogborst voor Willem, kneep zijn hand, naast Willem op de kanapee, zacht in Willems linker bil. Willem schrok-verroerde effe, met kippenvel over zijn lijf en een snellen oog-op-en-neerslag voor den dóorsprekenden provisor.

De direkteur trug, glanslachend gestadig, boven een aardigheid van den hem plagenden provisor luidbreed schallachend; een kloppen op deur, het korte portiermannetje binnen en de middentafel mat-wit gedekt met glimwitte borden en blink-lichtige glazen er boven. Maar de direkteur, met de bruin-geel afgeschonken madera, dronk wijden, arm vooruit, aan vader en zoon, voorstellen, vóór dinee en donker, gebouw laten-zien en Willems kamertje.

IV

Door een opene deuring onder de trapkasting tegenover de vóordeur in het beneden-portaal, kwamen zij in de groote gangen, de vader, de direkteur en het zoontje. Zij gingen door de gangen, zes meter breed, zeven meter hoog, over de groote vierkante dof-blauwe steenen, naast de wit-gepleisterde muren, een meter dik, onder de wit-gepleisterde gewelven, rechts-af, voor-bij een kleine bleek-bruine deur aan den hoek, daar een stof-valen zeventreë-igen houten trap op, door de openwijkende helft van een niet-groote dubbele deur, en: in de kerk. De kerk, leêg, allerhoogst en oudst, oud-geel, oud-grijs, van steenen wanden en dik vierkante steenen pilaren, en, laag, beneden er in, zwart-bruin houten banken, en van achteren breedere banken, en, in de verte vooruit, een hoogere ruimte, wit heldere steenen, veel vensterlicht uit de hoogte, en het goud en zwart en wit en blinkende en krullen van een altaar, achter kwistig-kwastig bruin hout krullend versierdere bankstoelen, en aan de kanten, donker-bruine altaartjes en biechtstoelen, mager en veel. De direkteur knielde op de rechter knie, in den doorgang, achter de twee lange gebankten van 't midden, met den breederen doorgang tusschen die twee gebankten vóor zich, één even, snel weêr staand en de vader knielde zóo en het zoontje knielde zóo, één even snel weêr staand. Zij kwamen door een niet hooge dubbele deur, tegenover de eerste kerkdeur, in een kleineren gang, gladder en nieuwer, met kleiner donkerder vloerende blauwe ruit-steenen en krijtwitte muren, de rechter muur met bleek-gele deuren, de linker muur met vensters naar een kaal-beboomde binnenplaats.

- Dit is het nieuwe gebouw, zei de direkteur en glanslachte naar Willem: ze noemen 't ook instituut, dat zal je later wel hooren.

En nog sprak hij over de kerk, die van de dertiende eeuw was, en dat er nu drie honderd veertig leerlingen waren, en de direkteur kuchte, vol-uit en met nadruk, als een man van gezach, en deftig-luid klonk de stem in den klinkenden gang. Zijn hoofd stond onder een stijven dof-zwarten veelvlakkigen barret met een zwart-donzig knoetje er op in 't midden, en boven het lage witte staande priesterboordje, waaruit het zwarte in 't midden wit-geribte dasje

als een soort van zwart oog voor het strot was, boven-aan de tot den hals dichtgeknoopten toog, en hij was een boerkeizer, een wolf-god in het zwaar-donker gelaat. De drie stapten links af, de groote binnenplaats over, de direkteur, de vader en het zoontje, de direkteur breedgemoedelijk de inrichting der gebouwen verklarende, hiér waren de klassen, die hollandsche klas, die latijnsche klas, hier de lokalen voor de pianolessen, dáár voor het teekenonderwijs, ginder een slaapzaal.

De binnenplaats over, gingen zij weêr door een nieuwen gang, kelder-frisch en koud-wit-licht en lang, den hoek om, links, en verder door, waar de nieuwe gang onmerkbaar in een onbevensterden donkeren ouden gang werd. Alles was leêg, nergens iemant. De direkteur sterkte den rechter arm naar een chocolabruine dubbele deur, de groote studiezaal. En zij hoorden niets achter de deur dan hoesten, ver weg, dicht bij, een beetje ver, dan éen hoest, dan twee te gelijk, zacht kuchend, luid losschetterend, als in een kerk. Zij gingen door, links door een hoekige chocolabruine poorting, en waren weêr in de groote gangen van eerst, aan den anderen kant van den vierkanten tuin, waar de gangen om heen waren. Links vóór hen een breed-bruine trap naar duistere portalen, maar zij, recht-door, voorbij een wit portaal rechts, breed en hoog, waar, door de deuropening, de groote speelplaats scheen. Bij den hoek van het groote vierkant van lange gangen, waar zij aan kwamen, was, rechts, buiten het gangen-vierkant, een portaling recht uit en op zij, met chocolabruine deuren en een breedversleten stof-vale trap. De linker arm van den direkteur naar op zij: de ziekenzaal, en de drie tegen den trap op, omhoog de drie lichamen, de stevige direkteur, de voeten onder de aanjurkende toog, de magere vader, en het kleine zoontje, met zijn lijmig-glansend stijve haar onder de zwart lakensche geribte Amsterdamsche pet met blinkend verlakten neêrklep, de stoffige rijglaarzen om zijn moeye voeten. Boven, op de eerste verdieping, links een groote breede rechte houtbevloerde donkere kokergang, met allemaal deuren links en rechts, zwart-genummerde deuren, en heftig vensterlicht aan het einde, en rechts het korte sterk verlichte einde van den zelfden gang, hooger en heller, en, vóór hen, een oud-gele dubbele deur,

met een zwart nummer-één. Een dik zwart priestertje, wandelend den gang heen en weêr, zijn zwart gebedenboek vóór de maag, was juist daar en, klein-groetend, lichtte even schuin den zwarten barret van zijn duister bruin en zwarte hoofd, niet opziende van zijn gebed. De drie klein-groetten te-rug. Zij gingen de slaapzaal nummer-een in, de direkteur, de vader en het zoontje, een smalle lage gangachtige zaal, van één gang vooruit en één gang links, staand op twee van de vier groote gangen beneden.

Het waren twintig slaapkamertjes, vertrek-hokjes, vooruit, twee en een halve meter breed, stallig elk tusschen twee donker geel-bruine schotten van drie meter hoog, elk met, aan een roede, zijn dubbel oudwit gordijn van voren, tot aan de vloer, elk met zijn smal en ondiep kokerig poep-bruin houten kastje zoo hoog als de schotten, met zijn afklepbaar kort breed plankje als tafeltje aan het eene schot vast, en elk met zijn smalle lage open ledikant. Koffers waren in den doorloop vóór de kamertjes, en dicht bij het eind van den eersten gang was Willems koffer, vóór kamertje nummer-veertien. De direkteur, in een breedkalmen armzwaai, het gordijn op-zij, al-tijd-door de inrichting verklarend aan den vader en, vriendelijk naar Willem, dat hij van-avond en morgen-ochtend wel zou uitpakken. Door de slaapzaaldeur achter hen, druischte, van beneden op-komend, een hevige geluiding los, een gerommel en geslof en hard dichtgesla van houten dingen, een kruk-rommelend opengesla van deuren, een luid joelend, krijschend, fluitend aangelawaai in een grommend menigte-gepraat, met kletsende galopstappen en veel schoengeslof over steenen vloeren.

De drie dineerden in de kamer van den direkteur, in de doorzichtig-bruine wolken der wand-kleuren, onder het dof-gele zonnetje van de hanglamp. De direkteur kouten van gesticht en de jongens, en, tot den vader, in-weêrwil van Willem, van de opvoedingsgedachten, die de levensregeling der stichting beheerschten: veel vrijheid aan de jongens laten, zelfstandig ontwikkelen, het leven hier voor hen in 't klein het leven van later in de maatschappij, ieder een beetje voor zich zelf zorgen om leven te leeren, het was hier net een republiek in 't klein. En hij zeide altijd voort, in beleefdheden, opwekkingen en verklaringen,

sprekend in zijn aangeleerd-zuiver-nederlandschen tongval, met onmerkbaar-opzettelijk-samengestelde volzinnen, als iemand die van een door hem gesproken vreemde taal zoû zeggen dat hij die volkomen machtig is.

En Willem door den direkteur naar zijn kamertje gevoerd, morgen ochtend vader afscheid.

De direkteur en de vader zeiden van Willem. De vader, in zijn leeken-kleeding, van Willems ondeugendheid, van Willems koppig karakter, maar toch een goed-hart en berouw na ondeugend geweest. De vader van zijn vrouws bezorgdheid, Willem ziek dadelijk schrijven. De direkteur van iets goeds van Willem maken, scheen aanleg te hebben, zoû zich hier onder de vele jongens vrijer kunnen bewegen dan thuis, goede levensschool, flink terug-komen.

Twee maal klopte er aan de deur, die daarna kierde en wachtte. De direkteur telkens opstaand, exkuusvragen, snel-breed en zwaar naar de deur, en in gewichtig fluisteren met den dikken portier, ieder woord als neêrzettend onwrikbaar als uit een lederen keel.

En in den geruchtlozen avond van deze voorgebouw-kamer, kwamen de zwarte menschen de kamer in, telkens eerst eenige tikjes op de deur, de deur naar binnen, zij, even-buigend, van de deur-buitenzijde naar de deur-binnenzijde zich draayend, de deur dichtgeduwd aan den kruk en nader in het rooyerig-gele licht, baardeloos boven hun geslachtloze zwartheid, waardig-ernstig, geestelijk-minzaam, één jonge, één oude, en één dunne en één dikke, sprekend uit de licht-roode lippen gepast vriendelijk aanlachende beleefdheidszeggingen. Zij zaten om de groene tafel met hun effene mat-glanszwarte lijven, de zwarte flesch op de tafel, zwartroode wijn in glas aan glas, en, alle vijf, het voorhoofd recht, om den leek met zijn witte overhemdsborst heen, en alle vijf met naakte wangen om de bakkebaarden van den vader. En zij plaagden elkaâr in toespelingen op liefhebberijen of ongewone gewoonten, lachend en vernuftig-opmerkend, de een had een postzegelverzameling, zei de ander, en vroeg, om een aardigheid te zeggen, of meneer Tiessen misschien geen stuiver-postzegel voor hem had, de ander hield zich voor een knap musikus, wel

knapper nog als Palestrina, niet-waar, vroeg dan de een, allen gepast-wereldsch, voegzaam-leekig, in een verzedelijke burgerlijk-fransche konversatie, alle Limburgers met het Nederlandsch, dat zij zelf langzaam in zich tot een gekunde taal hadden gemaakt.

V

Willem was alleen, binnen de dof geel licht schemerende slaapzaal, in zijn afgedofduisterde kamerhokje, met de hoog krinkelende duister-witte gordijnplooyen van-voren en de stug donker koud opvlakkende bruinhout-wanden op-zij en de wit-steenen duisternis-afwemelende muur van-achteren. Hij stond met klein bange bewegingen tusschen het bed en het tafeltje, tusschen de kast en het gordijn. Zwaar huiverittselde de boosvreemde nieuwigheid aan zijn wangen, als van koud lood. En, opgeängst tot uiterste akeligbenauwende droefheid, met de door de kuchende, frommelende, schuifgeluidende en door een eenzamen beenstap verroerde stilte aanheeschende meesmuilen ginnegappingen, sloeg zijn troost-zoeken het waarnemend bedenken van het tegenwoordige om-hem-heen weg, en smeed het grovig kleine vrouwenhoofd van Mietje de kindermeid in zijn verbeelding, en de hem innige en vertrouwelijke wangen en oogen van Mietje waren in zijn denken heerlijk helder met het frissche wangenvleesch en het zuivere oogengroen, en het prettig-bekende verledene met haar hoofd dicht-bij het zijne, haar gemeenzaam sprekende mond, midden en hoog in dezen goren begin-avond van dit nieuwe leven. Hij begon van 't herinneren stilletjes te huilen, maar ingehouden zacht, dat vooral geen der ongekenen het hoorde, zijn hoofd naar onder-voren boven het lijf, huilend boven het bed, waarop enkele tranen drupten tot donker-blauw-paarsche vlekjes. De gemeenschap met haar, het dag-aan-dag-jaar-in-jaar-uit, bij hem tot hem, aan hem, bewegen van haar gelichaamde wezen had de innigheid tot haar in hem gemaakt, waardoor zijn wezen met de bijna-wasem-banden van het samenleven aan het hare was vast geweest, die nu gebroken waren en waarvan de einden krimpnd in hem optrokken. Hij hilde over die eerste groote liefde, die van buiten-uit, niet door het bloed, in hem was geweest, en die hij nu, in de vreemdheid, het eerste te-rugverbeelde, hoog boven zijn andere jongens vriendschapjes en liefdetjes van uit de-stad heen. Hij moest alleen slapen, voor 't eerst in een kamer alleen, bang-zijn behoefde hij niet, want al die anderen waren vlak bij hem, maar dát wás 'et ook niet,

maar hij was bedroeft, en erg, en veel, tot wanhoop. Die menschen, die hij nooit gekend had, al die jongens, zoo veel en zoo vreemd, hoe zouden zij tegen hem doen? Hij voelde zich bibberig-te-ruggekrompen in de pijn van het alleen-zijn, als een levend uit zijn levens-stel uitgesneden stuk. Wat was hij dikwijls náar tegen Mietje geweest, wat had hij haar geplaagd en geslagen en wat had zij niet om hem gehuild! Toen zij wegging, achter het trein-raampje, was er niet iets in haar gezicht, een veroudering door verdriet, een afmatting door de martelingen, die hij haar had aangedaan? O, was hij maar anders tegen haar geweest, had hij maar anders tegen haar gedaan, dan zoû hij nu niet van haar vandaan hebben hoeven gaan. Zijn hoofd was warm, zijn handen koud.

Na Mietje, schokte het denken tegen zijn vader, de eenige gekende, die nog dicht-bij was. Vroeger was zijn vader een hooge vreemdeling, maar nu niet; in-éens, in dit nú, kreeg zijn vader voor hem een lief lijf en een lief hoofd, erg-gekend, met niets dan vriendelijks en een aangename jas en het gemakkelijke, gezellige, warm-innige leekige, een laatste stuk van huis en kachel en kleine kamerruimten en zoen- en aanraak-familie-innigheid, dat hier nu nog heerlijk niet ver van hem áf was en dat hij morgen-weêr zoû zien en bij hem zoû wezen en dat hem nog éens beschermen zoû tegen de vijandige nieuwhed.

In één breeden wemelruk verdonkerde de slaapzaal nu nog, en na een fluisterend toegeroep van 'de zwarte, daar is de zwarte!' en een opengekruk en dichtgeklepper van de verre deur, zag Willem, het gordijn aankierende bij de schotpost, van-uit de grijs-zwarte verte van den duister-dof-geelen gang, den zwarten man aan de witte gordijnen gaan, van kamertje tot kamertje met een langzaam aan-en afgevlagwiebel van zijn toog-onderhelft, de linker-arm de gordijnen snel openzwaayend aan de midden-scheiding en het hoofd daar tusschen stekend, om te zien of de jongens naar bed waren. Na altijd naderend veel heen- en weêr-stappen en enkele fluisteringen van de dik-zware stem, kreeg Willem den schrik van zijn openwapperend gordijn, en den donkeren directeur die luidfluisterend sprak. Toen, de zwarte boven-romp wech, de gordijnen weêr stil, en Willem, vies van zijn kamertje en bed, deed

alleen zijn boord en zijn schoenen uit, en ging zoo op het bed liggen, naar-bevreemd van de smalle en harde matras.

Zijn voeten waren koud en zijn handen koud. Om dat hij met iets wilde zijn, dat net was als of het niet tot hem zelf behoorde, deed hij zijn rechter hand van voren tusschen zijn opengeknoopte broekgulp en nam er zijn week mollig geslachtsdeel in, het warme rare vleeschkokertje draayend in zijn hand en er meê spelend tot hij insliep.

VI

Willem werd wakker in den klater-kaatsenden, akelig stuursch en koud omgewitten ochtend, duizelig-hevig doorslagen en fel-bebengeld door een luid zwaar koperen klokgebielbang dat lang bang en aldoor weêr steeds door de slaapzaal galmde. En, door zijn gordijn haastig en druk de bovenromp van den slaap-zaal-opzichter een groote jongen van de hoogste klas, met een klamme slaapstem van maar een kwartier tijd en waarom heb je je niet uitgetkleed, morgen-avond uitkleeden. Willem was vergeten waar hij zich ook weêr moest wasschen, hij deed zijn boord om en de stoffige gisteren-schoenen aan, en wachtte, onwetend. In de slaapzaal was het rumoer van stil en gauw kledend bewegen, er werd door een geloopen, met harde lichte losse jongens-schoen stappen, voorbij Willems-gordijn, het ging een trapje op in de rechter hoek en dadelijk daarna begon er water neêr te komen op zink, kletterend spattend, en er kwam er nog een aangestapt, en ook een uit het kamertje naast Willem, rechts, verder op, links, hoorde hij naar een anderen kant loopen door twee en nog een achter hen, en uit een tweede ding kwam dicht bij hem water neêr, en uit nog meer, van den slaapzaalgang op den hoek kwamen drie te gelijk gegaan, pratend, schreeuwlachend, een andere kwam op een drafje aan, toen nog twee, het loopen begon telkens aan de kamertjes, ging door tot bij het water, en daar stil met niets dan een zwak heen- en weer getrappel, een duwen en stooten en veel ruischend water, als uit een groote fontein. Willem durfde zich niet gaan wasschen, erg beklemd tusschen het denken aan al die vreemde jongens, nu wakker, en die den dag begonnen. Hij wachtte maar in het smalle kamertje, zijn handen in zijn horizontale broekzakken, zich beziend in het onduidelijk glas-stuipig spiegeltje. Hij voelde zich klam, rillerig-kil in den woedend-witten ochtend, die als een vastgespannen windvlaag van onverdragelijk-baloorige vreemdheid aan zijn wangen was vastgestormd. Hij dacht aan zijn vergeten-hebben zijn haar te kammen. Hij kamde een scheiding links boven op zijn hoofd, het haar breed rechts, smal links, maar hij had geen water om het glad te strijken zoo als anders en het bleef stuursch half staan, met

wollige neêrhappen en opwassen als een averechtsch opgeaaid kattenhuid. Hij plaatste zijn pet over-op het hoofd en gluurde bij blikken-beetjes door de gordijngleuven of hij ook zien kon wat hij nu moest doen. Het loopen ging door naar waar het water druischpiste, er kwamen er te-rug proestend en kuchend, zich loopend afdroogend, en andere laatkomers holden aan. Een trapte een ander op zijn hiel, die sprak verrek goddorie. De opzichter weêr aan het gordijn, het aan de middengleuf in tweeën schuivend en heel naar hem staand, zich Willem inwetend, en dat hij, zoo gauw als de klok weêr luide, de andere jongens maar moest volgen naar het ochtend-gebed. En dadelijk na de woorden de verre klok, klinkend met gelijk-luidende kleppingen zonder klanken aan- en afwaayenden wind, altijd in de zelfde verte, maar nu kalmer en korter dan eerst en zonder te heschrikken. En stil gingen de jongens de slaapzaal afloopen, ieder door zijn gordijn komend, dat wit afweekte en samenviel achter de lijven. Dan kwam er een hier uit, dan daar uit, lage smalle half-volgroeide menschen, met kleine baardeloze hoofden en langzame slenterende gewoontestappen. Willem hoorde er een gaan stappen een kamertje uit dicht bij het zijne en in-éens ging hij dezen na, want het moest toch wel éens gebeuren. De jongen keek om, hopen op een praatje, maar hij zag Willem raar en nieuw en keek weêr vóór zich, verrast. En anderen kwamen uit de kamertjes daar Willem nog voorbij moest komen, allen even kijkend, lachend tegen een ander en links om, met kleine plichtruggen, de slaapzaal af. En er kwamen er achter Willem aan, waarnaar hij niet dorst omzien. Hij keek maar naar den donker grijzen rug van den jongen vóór hem, om dien te volgen. Al die jongens waren in vreemd gesneden pakjes, provinciaal, allen in heeren-kleêren, lange broeken, jasjes, overhempjes en bloots-hoofds. Willem liep er alleen tusschen met zijn kiel en zijn korte-broek en zijn pet-op. Om zijn pet dacht hij niet, want in de avreeselijk zenuwachtig-makende nieuwheid zag hij het verschil niet van hun hoofden en het zijne, maar dadelijk dacht hij bewonderend-benijgend de langebroeken. Hij had maar één lange-broek, zijn aanneems-broek, had hij dien nu maar aangedaan! Wat zouden ze nu wel van hem denken, zoo kinderachtig, zoo klein. Ze zouden hem nu stellig voor heel jong

houden, hem, waarvan ze in de stad altijd dachten dat-i ouwer was as-i wás. Hij ging met hun de trap af, de versleten vaalstoffige treden; de rompen stonden stil, de armen hingen stil neêr of aan den mond geëlleboogd in toppelurkingen, maar de beenen zetten zich vooruit in de donkere rechte broeken, telkens één één treê lager boven de onverzorgde neêrstappen van de plompomschoende voeten. De trap treêde neêr, met, in 't midden der daling, aan het portaaltje, een geheele ommezwenk, tusschen de heftig doorvensterde hoog en oud-witte ommuring in de breede leêge gangen. De jongen vóor Willem ging in den breeden gang links, gauwer, nu de klok boven stil was. Toen stond hij stil, keek in de rondte en zei zachies tegen Willem: 'Ben-jij 'n nieuwe?' En, na Willems 'ja',: 'welke klas?' Toen hij wist dat Willem van de zesde latijnsche was, ging hij hem vóor twee hoeken om, een áanstaande deuring in, in een hooge witte hel bevensterde vertrekking, vol gekleed jongensvleesch over zware oud-zwarte gebankten, allen vast aan elkaâr, met een breeden dof grijs-bruinen doorloop in 't midden, naar een hoogen meer bruinen kathedr: vier gelijk-hooge houten schotjes aan mekaar vast, op vier hooge pooten, en een trapje op-zij om er in te komen. Tusschen de schotjes, het open kastje bebuikend met zijn zwarten bovenrump onder een aschblond krullerig hoofd, met een wratje op de linker wang, stond de professor, die hier de maand van het gebed had. Hij kwam af, naar Willem, boog klein-beredderend, met innige helping-opbeuring in zijn stevig-duidelijk fluisteren, zijn hoofd schuin-neer voor Willems hoofd, en wees hem zijn knielplaats, aan den doorgang, op het eind van een stof-valen bank aan de zwarte lange lessenaring daarachter vast, die er meteen de rugleuning van was. Zoo waren, aan elken kant van de zaal, de banken, zes meter lang, met dunne balkjes op de vloer aan de lessenaars-aan-een-stuk, die er bij hoorden, vast en voor-aan de lessenaarsrij was de andere bank weer vast, en zoo van muur tot muur. Alle jongens knielden, acht op een rij, de bovenbeenen tegen den lessenarenrug, de oogen schuin naar de speelplaats-boomen achter de vensters, naar de witte muren, naar de witte zoldering, naar de ruggen en billen van die voór hen knielden. En telkens kwam er een binnen door de openkierende en

dichtkleppende deur en dan keken de meesten naar die er binnen kwamen. De enkele nieuwelingen hadden het blauwe gebedboekje aan de handen, waarin zij bedeesd keken. Een paar lachten en wezen elkaâr een nieuweling met een suf smoel. En de professor keek overal-heen, het toezichthoudend, de orde en ingetogenheid bewarend. Gebeurde er iets achter op een bank, dat niet mocht, dan kwam hij stil staan in den middengang, aan dien bank; door het schuin-af kijken van de anderen op de bank en een ernstig aanstooten van hun buur, die de professor gemerkt had, waren de onordentelijken dan stil en keken bedremmeld naar den professor, wiens hoofd omhoog schokte van: asjeblijft, mag ik jullie verzoeken. En er werd aldoor op vele banken gefluisterd en gesmoezeld, zonder dat men ooit precies zag wàar, boven het kuchen en bewegen van de even billeunende en weêr opknielende lijven. De professor gebod stilte, en uit zijn mond kwam het gebed door de stilte, langzaam, gelijkmatig, sprekend om de hoofden der jongens heen. Telkens eerst hij, zijn stem alleen door de witte ruimte over het vele tamme vleesch, en dan telkens de jongens, die het andwoord baden, al hun stemmen samen, luid opdreunend en veel, allen precies te gelijk, naast de waterkleurige vensters.

Dit duurde een kwartier, en om zes uur was de mis in de kerk. In geregeldheid en orde gingen de jongens van de gebedzaal door den zuider grooten gang naar de kerk. Bank voor bank na liep leeg in de gebedzaal; eerst de banken die het dichtst bij de deur waren aan weêrszijde; dan de tweede banken, de derde banken en zoo verder, telkens een scheut jongens, het eene bonkje van dik vleesch na het andere, banken leeg latend, open, de stof-vale zitplaatsen-plank en de groote zwarte lessenaars. En die van de rechtsche banken bleven vlak-langs de rechter muren loopen in de gangen, een op een rij, mannetje na mannetje, zwijgend, al de een-voetstappen achter mekaâr; en die van de linksche banken vlak-langs de linker muren, zwijgend, mannetje na mannetje, met de groote vloer van oud-blauwe steenen tusschen hen open. Zij gingen, kijkend naar de beenen van hun voorgangers, boven hun schuivend steenstappen, boven het hoesten van hoofden van achteren, dat als echoos had in het hoesten van hoofden van

voren, zij gingen, de een na den ander, de ander na den eenen, telkens kwam er een de hoek om, en zijn volger en diens volger, zoo al-door aan beide gangkanten; de andere gebedzaal liep leeg na de vorige en allen voegden zich achter mekaâr in een gedwee gaan, bloots-hoofds en zonder spreken.

In de koude kerk ging elk naar zijn vaste plaats, op de smalle vaalstoffige knielplankjes, eenige voor acht, andere voor twaalf naast mekaar, vóór de breedere bruine zit-banken, die vast waren aan de smalle kerkboek-lessenaren daarachter, die met-een rugleuning voor de zitbanken waren, en aan die lange smalle lessenaren, van een drie meter breed, waren de andere kniel plankjes weêr met vloerbalkjes vast, en zoo verder de twee gebankten laag in het hooge kerschip, met den breeden duister grijs-blauw steenen doorgang tusschen hen, en zij tusschen de hooge sombere zijbeuken, waar de altaartjes en de biechtstoelen stonden aan weêrskante. Recht vóór den midden-doorgang was een groot donker poortgat, waarin een steenen trap af naar onderkerksche gewelven, aan weêrszijde van den aftrap smalle steenen trapjes omhoog, recht vooruit naar de bovenkerk, het koor, op de onderkerk-gewelven staand, de trapjes met ijzeren donker-roode krul-slinger-leuning, boven aan in een ijzeren sier-leuning samen, boven de onderpoort. Toen alle jongens er waren, begon achter op de bovenkerkvloer, in de felste aflichting der waterklare hoog-vensters, tegen het groote altaar op, de mis van den directeur, het zwarte achterhoofd boven de witte en goudig-gele miskleêren, staand midden voor de hooge smalle altaartafel, en in het half uur een enkele maal, geel en wit, naar den rechter hoek gaand en naar den linker hoek, zich enkele malen keerend naar de kerk, de handen recht-op open voor de schouders en weêr lang uit in de hoogte samengehouden voor kin en borst, en al het zilverig witte licht uit den hooge afgekaatst op den effen kwart-bol van het helwit weêrschijnende voorhoofd als een zon door een regenlucht. De donkere jongenslijven waren beneden, in diepe verte naar het altaar, dat hoog en breed boven hun samen-donkerte was in zijn alleen geel en wit. Twee jongens in zwarte toogjes dienden de directeursmis, knielend op de bovenste treê van de omroundende altaartrappen. En telkens kwam er uit een muurdeur rechts van

het altaar, een jongen, in zijn gewone pakje, de handen voor de borst om een kerkboek heen, en, drie pas achter hem, een professor in miskleëren, blinkend geel en wit, waardig-matig aankomend over de lange wit en blauw ruitige steenen vloer, daalden de smalle trapjes af en gingen naar links, naar rechts, voor de gebankten heen, bezijde de gebankten langs, en stil aan de kleine altaartjes in de zijbeuken en achter de zijbeuken, in de open kapellen die de zijbeuken voortzetten rechts en links van de bovenkerk, en elk zijn mis aan 't doen. Door de hoogsombere stilte der boven-kerkruimten ging het geprevel en het geschel van de altaartjes op, zware fluisteringen van alle kanten.

De direktors-mis gedaan, de twee misdienaars en de direktor, de een na den ander, áf van het altaar, wech in de zijmuur; de jongens de kerk aan 't uitloopen, de voorste banken eerst leeg, een op een rij, mannetje na mannetje, die van de linker banken links, die van de rechter banken rechts, en zoo bank na bank, naast-langs de wachtende jongens der achterste banken, met de platte blauwe vloer tusschen hen, de banken telkens leeg achter hen, met de vaalstoffige knielplankjes en de smalle bruine lessenaartjes; de jongens uit de kerk door denzelfden zuider gang naast de kerk, een voor een, de een juist na den ander, naar de studiezalen, waar het ochtendgebed geweest was, heen; maar nu, die gebeden hadden in de eene zaal, naar de andere, in een andere orde verdeeld en, elk aan zijn vaste plaats, zittend op de vaal-stoffige banken voor de zware zwarte lessenaars, die met een deksel aan schrenieren naar-boven openklapten.

Een zwarte professor stond als opzichter in de zaal en wees aan Willem zijn plaats, de tweede van het einde aan den smallen midden-doorgang, en de jongens die rechts van hem moesten zitten, klauterden achter zijn rug, hun onderbeenen tegen zijn zijden, naar hun plaats. Willem was nu in de groote studiezaal, waar ze met hun tachtigen waren, en de jongens kwamen binnen, allen, telkens een van de twee opvolgingen na den ander, hun volgorde verbrokkelde in de zaal, en zij schoven hun lijven tusschen de banken, naast elkaar aanstommeland, achter mekaars ruggen heen klauterend, en zoo aan alle banken hetzelfde, met hortende en stootende beeningen en reikende

armingen, alles in de gedwongen stilte, met een ingehouden gemuilmees en geginnegap aan enkele plekken. Een groote zwarte kolomkachel stond achter in den doorgang aan de muur. De lijven krioelden er voor en er naast in een luid voetgeloop en gestoot onder de loodgrijze omkasting van wanden en zoldering, tot bijna allen zaten en toen alle de hoofden gebogen achter de zwarte planken der opengeklepte lessenaars, en de handen tastend naar de kajees en boeken in de vaste lessenaar-kistjes. Willem had nog niets in het zijne, maar de professor vroeg een leesboek aan een grooten jongen achter in de zaal, en dat kreeg hij om bezig te kunnen zijn.

Hij zat nu tusschen twee jongens, hun hoofden ziende schijnen aan zijn schuins op-zij blikken, het schrapen hunner schrijvende pennen, hun trek-kachelend ademen dadelijk bij hem, hun hoofden lager heenbuigend om aandachtig te schrijven en zóó zwaar in zijn schuin-zien ononderscheidbaar plompend en dan weêr recht-op zittend, met een zucht, nadenkend, het geschrevene óverlezend. Hij zat onbewegelijk bleu, een zure gedroogd-zweetlucht van den linker jongen hem tegenwasemend. Vóór hem de bank met acht naar voren-gebogen jongensruggen, alle ellebogen wijd-wijkend van het lijf naar op-zij, alle achterhoofden schuin naar voren, met het haar in het midden van den nek in één sliertje afwortelend, met het haar over de heele nekkenbreedte zwart, bruin, plat, zonder afsmalling, en licht blond slordig in vlossige platkrulletjes, of de hoofden boven den onbewegelijk-gebogen rug zich heffend in denk-getuur, het penhoudereind aan de monden. Vóór de bank vóór hem de andere banken volgezet met jongenslijven, alle ruggen gebogen, alle elleboogstompen op-zij, en het langzaam pennehouder-afgeschuif van vóór tot naast de koppen. Willem had het krimp-gevoel in zijn maag en een ingewanden-kitteling alsof hij moest poepen, en een keeldroogte van nuchterheid en zenuwachtigheid. Met zijn wasem-tintelende oogen kon hij niet goed lezen in het boek en de toch gelezene zinnen kwamen als vreemd uitgesproken, met een pijnlijke duidelijkheid, in zijn opwindung. Door den midden-doorgang van de zaal, wandelde de professor toe en weg, een dik rood halsloos bovenhoofd op een laag zwart lijf, zijn zwarte bidboek voor de

maag, kuch-zuchtend, kruizen slaand, uit de dikke biefstukkige lippen biddend, en al-door de dikke zwarte romp in het zaal-midden een eind boven de uithooping van kleine jongenslijven uit, en al-door zacht schuivend van de kachel naar den kathedr, van den kathedr naar de kachel. En de ademstilte, zoel en dik.

De jongen rechts van Willem, snoot zijn neus in een morsigen zakdoek, erg, vies, rochel-snotterend veel en lang, bij drie afbuyingen, grommend door de zaal. Toen moest de linker buur in zijn lessenaar zijn, hij duwde zacht Willems elleboog er af, die te ver op zij was afgeschoven. En Willem angstig vraagkijkend, zijn gezicht zoo vlak bij het vreemde gezicht, wees de vreemde met zijn hand en knikte zijn hoofd, doend begripen.

Half acht was de studie gedaan, het ontbijt. Nu vrij, stommelden de jongens wandelend loopend dravend, met een heftig hout-klepperend boeken en kajees en inkt-geberg en een leven van krioelend gejoel met schelle fluitjes en diep geneurie de zaal uit. Door den ooster grooten gang naar de eetzaalen, rechts vooruit, links bezijden de vaalstoffige trap. Geen professor in de zaal, aan de geelgeweeste tafels met lomp-gedeukte glimmend koperen ketels vol koffle, een voor iedere acht, die de jongens, vóór een gekakel en gekauw der monden en een rusteloos wippend hoofdgedraai en gekijk en gewenk naar zich toe sleepten en er elk zijn eigen glas uit volschonken, een bleeke eikelkoffie zonder melk. Voor ieder zijn plaats lag op tafel een klein brood, dat gegeten werd zonder boter, omdat de boter er in gebakken was. Een groote jongen, met een bruintintigen zwart-slanckrulharigen kop, van het romanlezeressen-mooi, schreeuwde aan Willem, met een open mond vol van den bekauwden broodpap, dat hij niet zoo bedremmeld hoefde te zijn, dat hem dat wel afgeleerd zoû worden. En verder niets, een anderen kant uit. Maar een hard-blonde jongen, al het haar fiksch naar omhoog, als een stekelvarken, zeide lach-vragend: zeg, ben-jij niet de neef van Kopen- Kont? En dadelijk de zes hoofden van de kale rondte aan 't bijbuigen. Willem, bovenhoofd-zwetend, zwiigend, riep de jongen, naar de laatste der drie lange tafels: hei, Kop-en-Kont, hier zit je neef. Kop-en-Kont andwoordde niet, want hij wilde niet met zijn bijnaam toegesproken zijn, kalm en verstandig met de

matte grijs-blaauwe oogen, langzaam etend, het zwaardikke hoofd recht onder grauw-bruin borstelig dik recht-óp-haar, als een harde ragebol, de dikke billen onder uit de gelig-grijze kiel als kalfslevers op de bank gezakt. En bij een groot stuk van de eters de aandacht en een giegelend gejubel. Willem lauw-duizelig en topkoud. Maar toen de zaal bedaard was van den honger, en de tafels leeg werden van jongens naar de speelplaats, met grijnzende broodkorsten en koffieplasjes en leêge ketels, en oudere ernstige napraters alleen bleven, kwam Kop-en-Kont, die ook klaar was, achter Willem, en, zich aanbuigend, hoofd naast hoofd, van kennis-maken en oome Tiessen goeyen-dag gaan zeggen.

Een professor kwam nu in de zaal, het hoofd van spie-gewoonten naar-voren gegroeid, mager en onverschillig als een pachter, koud en bedaard met zijn langzamen gang, smal met nog-al glooyende schouders, met hard-gezonde steen- en boomstamkleuren in het gezicht. De jongens prevelden: de prefekt, en gingen fransch-spreken. De prefekt naar Willem, afbuigend, zeggend wat hij doen moest.

De klok luidde bielebangend, de nablijvers óp van tafel en, in een fluisterend spreken en nog-eens-even-spreken met naar den jongen achter hen schuinende hoofden, de laatste gedachten om de gesprekken te eindigen.

Willem weêr naar de groote studiezaal, waar de jongens insliepen, leeg vóor de lijven, en uit, met kajeas en boeken aan de buiken, onder de oksels. Willem wachtte aan zijn studieplaats, zoo-wat morrelend met het leesboek in zijn lessenaar. Maar vóor hem schoven langzaam in de leêgere zaal kleine jongetjes tusschen banken, vóor aan den deurkant, allemaal bedremmeld, twee maar op hun gemak. De jongens even alleen in de zaal, frommelend aan hun papieren. Toen de professor, kronkelig aanschouderend, mager, met een bleek en zwart hoofd om de hevig spiegelbollende bruine oogen als zware stukjes glas één met de bril, de barret op zijn hoofd. Hij stond voor de klas als een slang-duivel, de neus opkronkelend boven den wegtrekkenden mond, het bleke schonkhoofd boven het zwarte kleed als de dood in de rouw over zich zelf. Hij deed het gebed voor de les. Hij begon te spreken tegen de jongens, zittens op den hoek-lessenaar van de voorste der

vier bezette banken, zijn voeten op de bank, naast de billen van een jongen. Als een ernstig-goedaardige oude jongeling tegen de kleintjes, sprak hij. Hij sprak en zijn stem stootte als krakend-zwart boven uit den zwarten stal om kortstil wech te schetteren door de zwart-bankende achterzaal, die sprakeloos aanstond met den hoogen zwarten kachel. Hij deed de jongens allen uit de banken gaan, in den doorloop, de achttien lijfjes uitschuivend na de sprekende stem. Hij gaf aan elk zijn vaste klasplaats, die naast die en die naast die. Toen, allen met een even-groot kajee-blaadje vóór zich, trokken alle de kleine rechter handen er rechte en dwarsche zwarte inkt-strepen op van boven naar beneden, van links naar rechts, die zwarte vierkante hokjes maakten. Met de zwarte penneletters deed hij ze daar de dagorde in schrijven, voor elke week dezelfde: de namen der dagen boven-aan naast mekaâr, de cijfers der uren voor-aan onder mekaâr, hij uitsprekend, alleen, dag voor dag, uur na uur, zij schrijvend, te gelijk, allen, dag voor dag, uur na uur. En verder leerde hij hun en deed opgaven zijn uur uit, bleek, grijs, zwart.

Te negen uur de tweede les, de groote, de latijnsche. De professor binnen, koperig besproeid door een zwak kloggelui dat de lessen scheidde. De professor, gelijkdik, met boven het zwarte lichaam een vet-glansend donker-rood hoofd en onder-aan de zwarte mouwen vet-glansende donker-roode handen, de oogen waterblauw, het hoofd en de handen bibberend, bibberend, heel-even al-door, van een inwendige kwaal; zacht gaand, bewegend in dik-kalme armgebaren, met nat-vette stem zeide hij bedaard, bij scheuten.

Te tien uur de groote bel heftig geluidend door het gebouwte en doffer afklinkend in de zaal, de jongens om hun ooren slaand. De professor gauw weg uit de zaal, in-éens zonder waardigheid en niets meer voor de jongens. En zij, de kleine nieuwelingen, pufferig, moe, onuitgeslapen, ernstig, schuchter aan 't wegbergen der kajees en boeken, zich vergissend met de pupiters, waarin zij vreemde boeken en kajees zagen liggen, eindelijk hun studieplaatsen vindend door het tellen van de banken en lessenaars, en allen klein en weinig in de zaal, laag-op tusschen de overzwarende banken.

In den ooster gang ontmoette Willem Kop-en-Kont, en samen naar de direktors kamer. Daar zát de vader wêêr, daar zat hij nog, alleen, na het gedane ontbijt. Hij stond op en zei eerst Kop-en-Kont goeyendag, die eigenlijk Jules heette, Kop-en-Kont was ouder en veel grooter als Willem, bedaard en verstandig, met toespreek-manieren als een volwassene, en zoo stond hij naar oome Tiessen, zijn hand op een stoelleuning. Daarna de vader, half toeknippend naarvoren, koele zoentjes met zijn ongeschoren bovenli en kin op Willems kin en linker wang. Willem, in wien sinds gisteren, door zijn met koortsige liefde zijn vader bedenken, een valsche gedachte van vaders vriendelijkheid en innigheid was, vond hem nu te-rug zoo koud als van-ouds, met een nette boekerigheid van spraakzinnen, die hem ongemeenzaam aandeed. Hij wist nu niets plezierigs meer, niets tegenwoordigs om graâg en al-door aan te denken. Hij zat beteuterd een eindje weg op een stoel naar zijn vaders knieën te kijken; maar toen kwam langzaam van die leeke-knieën, van die beenen, die heelemaal zichtbaar waren, zooals dat bij een eigelijken man hoort, en die niet zwart waren, maar grijzer, minder donker, en die hier niet hoorden, maar ver, ver weg in de vriendelijk bestrate en vriendelijk doorkamerde stad, het verdriet van gister-avond wêêr in hem op, want dat gebeente van zijn vader, in die gekromde broekspijpen, was door de kamers van zijn jeugd gegaan, vóór hem, langs hem, achter hem, met de gauwe stappen, trouw en zeker, hij had het altijd gekend en vreemd of nieuw was het nooit geweest. Hij voelde te zullen gaan huilen, maar woû het niet om Kop-en-Kont en nu hield hij zijn gebit maar op mekaâr, zijn kin naar-voren, koppig tegen zijn verdriet, want huilen is kinderachtig. De direktor kwam binnen, en dat het rijtuig er was. Maar men kon nog wel even blijven zitten. En hij ging ook nog even zitten, opgewekt, met zijn blauw glimmende kin naar voren, en van Willem, allen, kijkend naar hem af, de direktor goedaardig-welopgevoed-schertserig, kleine luimigheidjes uit zijn afgegladde boerschheid, uit zijn heel gedwongen geweldige vleesch, als zacht dansen van een getemden beer; de vader flink, levenslustig, opbeurend, van het-zal-wel-gaan en goeye-moed-houën, hij moest zich maar trouw bij Jules aansluiten, die zoû er

hem wel doorhelpen, en Jules, al beleefd en met vriendschappelijke verstandigheid, van dat hij het heel plezierig zou vinden als Willem in zijn clubje, zijn kompanje, zoo als ze het daar noemden, kwam. Een stilte gespannen tusschen de vier hoofden, de stilte vóór het afscheid, van een hevig kamerkleurengesmeul. En de vader óp, midden in een getimmerte van bewegingen, de direkteur met de overjas van-achteren, Willem leêg en Jules met de hoed en stok van-voren. De rechter handen van den direkteur en den vader tusschen de buiken tegen mekaâr, even hoog met hun plicht-geving vertrekkende gezichten, de vader met door hem-zelf onzichtbaar geloofde verlegenheid tegenover den direkteur, omdat hij als een beetje liberaal bekend was. De vader aan Jules: ‘nou, Jules, hoû een oogje op Willem, hoor. Ik reken op je, hoor, om dat je zoo'n verstandige en brave jongen bent.’ Toen naar Willem, ‘dag, Willem, hoû je goed, en maar fiks er door heen, goed oppassen.’ En de vader buigen over Willems angst-koortsend lijf, ‘dag, jongen, je mot maar denken dat het gauw vakantie is, je zal wel zien, de tijd zal je wel kort vallen, nu adieu.’ Willem omhelsde niet erg, om Kop-en-Kont en den direkteur, de vader rugde wech met zijn slapafhangende overjas, en keek niet om, maar de drie achter hem aan om hem uit te laten, zwijgend de trappen af; beneden de direkteur van een goeye reis en goed weêr, de vader nog handend den direkteur, Kop-en-Kont, en een streek over Willems wang, en weg reed het rijtuig buiten de deur over de hard kretterende straatvloer. De direkteur keerde zich naar de jongens: ‘Het zal zoo half-elf zijn. Jules, help jij Willem nu verder maar te-recht’.

Jules en Willem gingen, Jules met een erg dik hoofd en erg dikke billen, Willem loens, met een groot bleek hoofd en dik gezicht, naar Willems slaapkamertje, waar nog veel jongens aan 't uitpakken en redderen waren. Jules wees aan Willem van zijn kleêren in het kastje te hangen en zijn ondergoed op het plankje van boven en op het plankje van onderen te leggen, iets wat Willem tóch wel begrepen zoû hebben. Willem deed zijn koffer open en haalde er een mooi kokertje met ronde plakjes chocola uit. Zij aten samen chocola, knabbelend onder verstandig praten. Die chocola had zijn moeder in de koffer gedaan, en telkens was